

בין עריכה להערצה

רון צוויג

דוד בן-גוריון, נילחם כאומה (זכרונות מן העיזבון: ספטמבר 1939 – אפריל 1940)
(בעריכת מאיר אביזוהר), עם עובד והמרכז למורשת בן-גוריון, אוניברסיטת בן-גוריון
בנגב, תל-אביב 1997, 528 עמודים

אחד מיהלומי הכתר של הכתיבה ההיסטורית בארץ הוא פרסום קבצים של תעודות ומסמכים. אמנם לא כל הוצאה מדעית של מקורות היתה מוצלחת באותה מידה, אך הסטנדרטים הגבוהים שהציבו עורכיה של סדרת הכרכים אגרות חיים ויצמן או עורכי הסדרה תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל יכולים לשמש קנה-מידה שלפיו ראוי לשפוט כל עריכה מדעית של מקורות העוסקים במפעל הציוני.

הכרך הנדון כאן אוגד בתוכו מקבץ נוסף מאסופת מסמכיו של דוד בן-גוריון. בתחילה הופיעה הסדרה בת שלושת הכרכים: יומן המלחמה של בן-גוריון. ככרכים אלה, העוסקים בתקופה שבין נובמבר 1947 לאוגוסט 1949, מובאים קטעים נבחרים מיומניו של בן-גוריון, והם היו למקורות הראשוניים החשובים ביותר של מידע על מלחמת העצמאות. עד לפרסומם ב-1982 היה חומר זה נגיש לחוקרים בלבד; בעקבות הפרסום הפך מידע חשוב זה נגיש גם לסטודנטים ולציבור הרחב שאין לו גישה לחומר ארכיוני. אין פלא אפוא שכרכים אלה הפכו לחלק חשוב של כל רשימת מקורות הנוגעים להיסטוריה של היישוב והמדינה.

בן-גוריון היה הרמות הפוליטית המרכזית ביישוב בתקופת האירועים שהובילו לפרוץ פעולות האיבה ובשנים שלאחר מכן. היומן, שאותו כתב בעצמו או שהכתבו מדי יום, מאפשר הבנה מעמיקה של אופן חשיבתו ושל אופן החשיבה של ממשלתו בתקופה מכריעה בהיסטוריה של מדינת ישראל. ערכו של היומן גלום בעיקר בתיעוד הליכי העבודה של מוסדות המדינה החדשה ובתיעוד כל תהליך עיצוב המדיניות, שבדרך-כלל היה לא סדיר ולא מהימן. הליך קבלת ההחלטות היה ממורכז ונתון בעיקר בידיו של בן-גוריון.

פרסום מסמכיו של בן-גוריון התחדש בשנת 1993, בעקבות הופעת הראשון בסדרת ספרים שעניינם 'המדינה שבדרך'. הכרך הראשון, לקראת קץ המנדט, מציג מקבץ מעורב של נאומים, זכרונות, מכתבים וקטעי יומנים מתקופה מכריעה בתולדות המאבק המדיני-דיפלומטי לעיצוב מעמדה של המדינה - מיוני 1946 ועד מרס 1947. במהלך תקופה זו רכש בן-גוריון את מעמדו כמנהיג התנועה הציונית, ואכן, במהלך מלחמת

העצמאות לא ערער איש על עליונותו זו, אף שהפך למנהיג התנועה זמן קצר בלבד קודם לכן, לאחר אי-בחירתו מחדש של וייצמן לנשיאה בדצמבר 1946.

עורך סדרה חדשה זו עשה שירות לכל הסטודנטים להיסטוריה העוסקים בנושא המאבק לעיצוב מעמדה של המדינה. הכרך הנדון, ולצדו שני הכרכים של מסמכי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית (1945-1947), שראו אור לאחרונה בהוצאת אוניברסיטת תל-אביב, הם עמוד השדרה של כל קורס אוניברסיטאי רציני הרוץ בשנותיו האחרונות של היישוב וכשנותיה הראשונות של המדינה. סדרה חדשה זו אינה ממוענת להיסטוריונים מקצועיים אלא לקורא הנבון ולסטודנט להיסטוריה - עובדה המצדיקה את בחירת התערוכות ממקורות שונים ואת תרגום חלקן הניכר לאנגלית. האפרט המדעי שפורסם במהדורה זו הפך אותה לפריט חיוני בכל רשימת מקורות העוסקים בתקופה. החתום מעלה המתין אפוא בציפייה להופעתם של שאר הכרכים בסדרה, שלפי ההבטחה אמורים היו לעסוק בתקופה שמאז פרוץ מלחמת העולם השנייה - היינו מספטמבר 1939 - ועד סוף תקופת המנדט.

הכרך השלישי בסדרה, נילחם כאומה (שמבחינת התקופה שבה הוא עוסק הוא למעשה הכרך הראשון) ראה אור לאחרונה, והוא המושא של ביקורת זו. יש לציין כי בתחילה נשמרת בו מסורת העריכה ההיסטורית המצוינת שאפיינה את הכרכים האחרים. יש בו אפרט מדעי מקיף, המכיל מידע ביבליוגרפי וארכיוני בעל ערך רב - עובדה המסייעת להעמדתו של כל מסמך כהקשר ההיסטורי שלו. ועם זאת, כותב רשימה זו מביע הסתייגות של ממש מאופן בחירת המסמכים ומן ההקדמה הארוכה המובאת לפנייהם.

תשעת החודשים שנדונו בכרך הקודם (יוני 1946 עד מרס 1947) היו פרק הזמן האינטנסיבי ביותר מבחינת הפעילות המדינית והדיפלומטית שהתרחשה בהם, ופרק זמן דרמטי במיוחד מבחינת המנדט. במסגרת הסקירה של תקופה זו בחר העורך להציג 400 מסמכים. לעומת זאת, בכרך הנוכחי, העוסק בשמונה חודשים הנחשבים לפרק זמן פחות דרמטי בתולדות היישוב (ספטמבר 1939 עד אפריל 1940) - תקופה שבמהלכה היה בן-גוריון רק אחד מכמה מנהיגים ציונים בולטים - בחר העורך לכלול מספר רב יותר של מסמכים. רבים מהם תורמים מעט מאוד או שאינם תורמים דבר להבנת הסוגיה העיקרית שעמדה על סדר היום המדיני של בן-גוריון באותם חודשים. קשה להכין, למשל, מה חשיבותו של נאום בן-גוריון בוועידת 'המכבי' (ב-3 בנובמבר 1939, עמ' 232-233), או מה חשיבות מכתבו בעניין תפקידה של אגודת-ישראל במסע התרמת הכספים של הקק"ל (9 באוקטובר 1939, עמ' 176-177) - ואלה הן רק שתי דוגמאות מני רבות. בהירותם של העקרונות שהנחו את בחירת המסמכים בכרך הקודם אבדה, והקורא הלא מקצועי, שאליו מכוונים כרכים אלה, לא יפיק תועלת מן הבחירה המעורפלת. בהקצותו לסקירת תקופה זו עמודים רבים יותר מאלה שהוקצו לסקירת התקופה המכריעה של השנים שלאחר מלחמת העולם מרגיש העורך באותה מידה את העיסוקים הפנים-מדיניים של היישוב ואת הדיונים המשמעותיים כעניין קביעת המדיניות. התוצאה היא שהכרכים אינם ממוקדים ואינם מאוזנים. למעשה, ההחלטה

להקדיש כרך שלם לתקופה כה קצרה, שבה חלו מעט התפתחויות בעלות חשיבות מבחינת הציונות, היא החלטה מפתיעה. אם כרך זה הוא אות לכאות, הרי יש להניח כי יש כוונה להוציא לפחות תשעה כרכים נוספים לשם סקירת פרק הזמן שעד יוני 1946. אם לא, אזי הדגשתם והערפתם של שני הכרכים הכרונולוגיים הראשונים הן מוגזמות. כאמור לעיל, בהקדמה לכרך מציג העורך אפרט מדעי עשיר, ואף מוסיף הערות שוליים והערות עורך המסבירות את המסמכים ומעמידות אותם בהקשרם ההיסטורי. ואולם, גם כאן מפתיע לקרוא (בעמוד 1) שהספר הלבן ממאי 1939 'לא עשה דבר' לעידוד הסכמה ערבית-יהודית בעניין ההגירה היהודית. והרי ההפך הוא הנכון - הבריטים האמינו כי מצאו את הדרך לגרום ליהודים ולערבים להגיע לויתורים הדדיים, וככלל זה להסכמה בדבר המשך ההגירה היהודית עד לסיום התקופה שנקבעה בספר הלבן עצמו. הרעיון היה להביא את הצדדים למצב של עצמאות דו-לאומית בארץ-ישראל, שתתממש בחתימה על הסכם בין הערבים ליהודים בוועידה חוקתית שתתקיים חמש שנים לאחר יישום תוכנית 'ראשי המחלוקת'.

השאלה המרכזית שהתעוררה בתקופה זו היתה האם ישנו הבריטים את גישתם בנוגע לספר הלבן, או לפחות בעניין יישום המדיניות, בעקבות פריצתה של מלחמת העולם. תלותה הגוברת של בריטניה בארצות-הברית והכללתו של צ'רצ'יל בקבינט המלחמתי של נוויל צ'מברלין גרמו להנהגה הציונית בירושלים, בלונדון וכוושינגטון להאמין שממשלת הוד מלכותו תשקול מחדש את מדיניותה ממאי 1939. עניין זה עמד בראש סדר העדיפויות כחודש דצמבר, כאשר הועלה לדיון בקבינט הבריטי. העורך אמנם מציין דיון זה, אך שוכ, סדר הצגת המאורעות בהקדמה הוא מטעה. על-פי העורך, הבריטים לא היו מוכנים להסכים לשום ויתור לטובת הדרישות היהודיות (עמ' 20), התוצאה היתה החוק מפברואר 1940, שהגביל העברת קרקעות ליהודים.

רבים מהמסמכים בכרך זה עוסקים בתגובות היישוב להמשך יישום הספר הלבן ולהגבלת מכירת קרקעות ליהודים. ואולם, בניגוד למה שחשבה הנהגת היישוב, ובניגוד להצהרת העורך, הבריטים דווקא שינו את גישתם בעניין הספר הלבן - לפחות בכל הנוגע למדיניותם בטווח הארוך. עקב קשיים במימוש התנאים התחיקתיים של המדיניות ולנוכח ההתנגדות החדשה שהביע צ'רצ'יל מתוך הקבינט הוחלט ליישם רק תהליכים שיוכלו להיות הפיכים לאחר נצחון בריטניה על גרמניה. לפיכך הוחלט להמשיך ולאסור את ההגירה ואת הגבלת מכירתן של קרקעות, שכן את אלה ניתן היה לבטל עם תום המלחמה. לעומת זאת הוחלט שלא להמשיך במימוש התנאים התחיקתיים, שכן היה חשש שצעדים כאלה יהיו בלתי הפיכים. מידע זה הרעבר לווייצמן באופן חשאי בעת שהותו בלונדון, אך הוא, כנראה, לא הבין את הרמז. כמו כן אין סיבה להאמין שהנהגת היישוב בארץ-ישראל היתה מודעת להתפתחות משמעותית זו. ובכל זאת, ה-*Modus Vivendi* הפוליטי בנוגע לארץ-ישראל היה הבסיס להסכמה הכללית בבריטניה באשר למדיניותה בארץ במהלך שנות המלחמה, ובהדרגה הוא הפך לחשוב. יש לקוות שההקדמה לכרך הבא בסדרה חשובה זו תשקף הכנה ברורה יותר של ההקשר הבריטי שבו פעלו דוד בן-גוריון ומנהיגים נוספים.